

Jolanta Laskowska

Uniwersytet Gdański

Edycje *Pisma Świętego* w komunistycznej Polsce

Editions of the Holy Scriptures in communist Poland

ABSTRAKT

Artykuł omawia edycje *Pisma Świętego* w komunistycznej Polsce, z uwzględnieniem historii przekładów *Biblii* na język polski. Przedstawiono także rozwój ruchu biblijnego w Polsce, jako czynnika warunkującego prace nad nowymi przekładami Słowa Bożego.

SŁOWA KLUCZOWE:

Biblia, literatura religijna, biblistyka, ruch biblijny, literaturoznawstwo

ABSTRACT

This article discusses editions of the Scriptures in communist Poland, including the history of translations of the Bible into Polish. It also presents the development of the biblical movement in Poland as a factor conditioning work on new translations of the Word of God.

KEYWORDS:

Bible, religious literature, biblical studies, biblical movement, literary studies

WSTĘP

Inspiracją do podjęcia tematu dotyczącego powojennych edycji *Pisma Świętego* w Polsce była kondycja polskiej biblistyki w trudnych dla Kościoła latach powojennych. Celem pracy jest udowodnienie, że pomimo owych trudności ruch biblijny rozwijał się na szeroką skalę, dostarczając wiernym coraz to nowszych przekładów i opracowań biblijnych. Aby zrealizować ten cel, zastosowano metodę analizy literatury przedmiotu. Początkowym zamiarem badawczym było prześledzenie osiągnięć biblistyki w Kościele katolickim, jak też protestanckim. Okazało się to jednakże zbyt dużym przedsięwzięciem, dlatego zasięg tematyczny ograniczono do biblii katolickich. Praca nie zawiera omówień i naukowej oceny poszczególnych dzieł biblijnych, lecz jedynie opisuje ich miejsce i rolę, jaką odegrały w rozwoju ruchu biblijnego.

1. RUCH BIBLIJNY W POLSCE

Ruch biblijny wyrósł z potęgującej się tęsknoty wiernych za autentycznym słowem bożym i jest ponownym „odkryciem” *Biblii* w Kościele. Według ks. Stanisława Grzybka mianem tym określa się wszystko to, co może zbliżyć i ułatwić zrozumienie *Pisma Świętego*, a przez nie uczynić rozumną i mocną wiarę współczesnego człowieka¹. Ruch biblijny odgrywa jedną z największych ról wśród licznych tendencji występujących we współczesnym chrześcijaństwie, gdyż wszystkie one czerpią swoje inspiracje z Objawienia Bożego zawartego w *Biblii*.

1.1. Początki polskiej biblistyki

Początki ruchu biblijnego w Polsce sięgają roku 1930 Biblia, będąca dotychczas tylko przedmiotem zainteresowań dla uczonych, stała się sprawnym narzędziem w nauczaniu duszpasterskim. Doprowadziło to, zwłaszcza w Niemczech, w Szwajcarii i we Francji, do powstania wielu nowych przekładów *Pisma Świętego*, masowego ich wydawania oraz kongresów i zjazdów biblijnych. Również we Włoszech, Belgii, Anglii, Stanach Zjednoczonych powstawały specjalne towarzystwa, mające na celu upowszechnianie tekstu *Pisma Świętego* we wszelkiej postaci. Po zakończeniu II wojny światowej ruch ten osiągnął takie nasilenie, że nie wahano się już mówić o „ponownym odkryciu *Biblii* w Kościele” lub o „odnowie biblijnej” w teorii i praktyce².

Zrodzony na zachodzie Europy ruch biblijny miał dość trudny start w Polsce. Działalność represyjna zaborców, wiążąca się z tym wadliwa organizacja i problemy szkół teologicznych, brak odpowiedniego przygotowania biskupów, trudności wydawnicze, cenzura oraz analfabetyzm znacznej części społeczeństwa, wszystko to spowodowało, iż dorobek biblistyki polskiej przed pierwszą wojną światową był bardzo skromny³.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. pojawiło się niewielu biblistów, którzy kontynuowali rozpoczęte w okresie zaborów dzieło odnowy biblijnej w naszym kraju. Ważnym ośrodkiem naukowym w tej dziedzinie była wówczas Warszawa, gdzie bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości przystąpiono do

¹ S. Grzybek, *Godzina Biblijna*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 1959, R. 33, s. 213.

² *Podręczna encyklopedia biblijna*, T. 2, Poznań 1959, s. 443.

³ P. Nitecki, *Ksiądz Eugeniusz Dąbrowski. Apostoł Pisma świętego*. Warszawa 1982, s. 32.

organizowania Wydziału Teologicznego, uwzględniając przy tym potrzeby polskiej biblistyki. Drugim ważnym ośrodkiem naukowym, posiadającym bogate tradycje w dziedzinie nauk biblijnych, był też Kraków, gdzie w 1935 roku wydano *Biblię Krakowską*. Znaczące miejsce w ruchu biblijnym zajmował Poznań, ze względu na działalność istniejącej tu od 1895 r. Księgarni św. Wojciecha. Ukazywała się tam seria wydawnicza „Sprawy Biblijne”, poruszająca szczegółowe zagadnienia egzegetyczne *Starego i Nowego Testamentu*. Ogółem w latach 1919–1939 wydano prawie 1800 tytułów w tym cyklu⁴. Również w Poznaniu w latach 1926–1932 staraniem Księgarni Św. Wojciecha ukazała się *Biblia Poznańska*. Ruch biblijny rozwijał się także we Lwowie i Lublinie oraz w poszczególnych diecezjach i zakonach, w seminariach duchownych, a także poza granicami kraju. Oprócz studiów biblijnych organizowane były także wieczory biblijne, na których popularyzowano *Pismo Święte*⁵.

1.2. Ruch biblijny w okresie przedsoborowym

Biblistyka polska w okresie powojennym i aż do lat sześćdziesiątych znajdowała się w czasie zapóźnienia i wegetacji. „Właśnie na terytorium Polski – jak pisał Jerzy Kłoczowski – doszło do największej w skali globu konfrontacji dwóch wielkich sił uniwersalnych XX stulecia, komunizmu, jako siły partii i ideologii rządzącej i katolicyzmu, żywotnego i bardzo mocno osadzonego w najszerszych masach ludności kraju. Polska była jedynym wielkim krajem katolickim w obozie komunistycznym od 1945 roku, który dłużej niż wszyscy inni sojusznicy, prowadził zdecydowaną walkę z nazizmem w duchu zdecydowanej solidarności narodowej. (...) Prymas Stefan Wyszyński obejmował swe stanowisko (rok 1948) w momencie umacniania się PZPR i wyraźnego pogarszania się stosunków państwa z Kościołem. Chodziło o jak największe uzależnienie Kościoła, który stawał się wówczas ostatnią już niezależną wielką siłą społeczną. Temu celowi służyła cała seria zarządzeń, dekretów i konkretnych kroków represyjnych dotyczących różnych form działalności Kościoła”⁶.

⁴ *Święty Wojciech. Księgarnia internetowa. O Wydawnictwie*. <https://www.swietywojciech.pl/Wydawnictwo> (dostęp 20.05.2022).

⁵ P. Nitecki, dz. cyt., s. 32–41.

⁶ J. Kłoczowski, *Dzieje chrześcijaństwa polskiego*. T. 2., Paryż 1991, s. 178, 186.

Po wojnie bibliistyka, jak i cała nauka polska, musiała odrabiać straty wojenne. Trzeba było uzupełniać luki w kadrach naukowych i wysyłać kandydatów na studia do Rzymu. Było to jednak możliwe jedynie w pierwszych latach po wojnie, potem możliwości te ze względów politycznych zniknęły. Oprócz tego istniały ogromne trudności wydawnicze. W okresie tym szeroką działalność prowadził jedynie ks. Eugeniusz Dąbrowski, którego wysiłek i twórcza praca pozostawiły trwałe i owocne ślady w bibliistyce polskiej. Określając jego miejsce i rolę w ruchu odnowy biblijnej, stwierdzić należy, iż ks. Dąbrowski był właściwym promotorem ruchu biblijnego w Polsce, organizując go na skalę, na jaką nikt przed nim tego nie uczynił. Nie jest więc rzeczą dziwną, że ks. Janusz Frankowski nazywa ten okres „epoką ks. Dąbrowskiego”⁷. Oprócz prac ks. Dąbrowskiego ważną rolę w ruchu biblijnym okresu powojennego odegrała praca ks. Czesława Jakubca *Stare i Nowe Przymierze* (Warszawa 1961), dająca syntezę przewodnich idei biblijnych⁸.

Po wojnie bibliistyka, jak i cała nauka polska, musiała odrabiać straty wojenne. Trzeba było uzupełniać luki w kadrach naukowych i wysyłać kandydatów na studia do Rzymu.

W roku 1958 odbył się na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim zjazd księży, rektorów i profesorów zakładów teologicznych w Polsce. W czasie zjazdu obradowała osobna sekcja biblijna, której prace odegrały decydującą rolę w rozwoju powojennej bibliistyki. Podjęto tam między innymi uchwałę o corocznych spotkaniach biblistów całego kraju. Zjazdy miały pełnić funkcję dokształceniową, dyskusyjną i przygotowującą dzieła zbiorowe o zasięgu ogólnokrajowym (np. *Biblię Tysiąclecia*).

Dużym osiągnięciem ruchu biblijnego w okresie przedsoborowym było wydanie w 1960 roku przez Księgarnię św. Wojciecha w Poznaniu „Podręcznej encyklopedii biblijnej” pod red. ks. Eugeniusza Dąbrowskiego. Encyklopedia, owoc

⁷ J. Frankowski, *Dzisiejsza bibliistyka polska*, „Więź” 1973, R. 16, nr 9, s. 17.

⁸ Tamże.

współpracy biblistów, historyka starożytności i bibliografa zawierała 1950 haseł z różnych dziedzin biblistyki i była pierwszą tego rodzaju pracą w Polsce⁹.

Sytuacja powojennej biblistyki zaczęła zmieniać się na lepsze pod koniec lat 50. i na początku 60., kiedy otworzyły się dla polskich księży możliwości studiowania w Papieskim Instytucie Biblijnym – głównej uczelni biblijnej Kościoła. Profesorowie *Pisma Świętego* zaczęli nawiązywać kontakty z ośrodkami zagranicznymi, brać udział w międzynarodowych zjazdach, szerzej sprowadzać książki i czasopisma biblijne¹⁰.

1.3. Biblistyka polska w okresie posoborowym

Ogłoszona 18 listopada 1965 roku na Soborze Watykańskim II, konstytucja *Dei Verbum* stała się – według wyrażenia kard. Königa – biblijną wiosną w Kościele katolickim, wiosną, która trwała wiele lat. Potwierdzeniem tego było opracowanie ekumenicznego tekstu greckiego *Nowego Testamentu*, ekumeniczne przekłady biblijne oraz nowe przekłady *Pisma Świętego* na języki narodowe. Ustanowiona na soborze zasada „Biblia a tradycja” otworzyła możliwości dla nowych metod badawczych. Zasadniczo różnicowały się po soborze dwa typy badań egzegetycznych: typ historyczno-krytyczny i typ strukturalno-literacki.

Zgodnie z postanowieniem Konstytucji, że *Pismo Święte* winno być jakby duszą teologii, widoczny był wpływ biblistyki na rozwój teologii. Poza tym postanowienia *Dei Verbum* wywołały ogromne zmiany w duszpasterskim podejściu do *Pisma Świętego*. Rzeczywiście wierni w Kościele katolickim zyskali szeroki dostęp do *Biblii*, a jej olbrzymie nakłady oraz wielki popyt czytelnicy są tego znamienym dowodem. Statystyki z 1985 roku mówiły, że *Pismo Święte* zostało przełożone – w całości lub we fragmentach – na 1829 języków i narzeczy. W samym tylko 1978 wydano 9.000.000 egzemplarzy w ponad 150 krajach, podczas gdy w latach 1815–1975 ukazało się 2.500.000.000 egzemplarzy¹¹. *Biblia* stała się punktem wyjścia refleksji teologicznej, źródłem inspirującym i ożywiającym Kościół. Stanowiło to zatem wyzwanie dla biblistyki, której zadaniem było możliwie najpełniej udostępnić wszystkim wiernym *Pismo Święte*¹².

⁹ M. Wolniewicz, *Ośrodki studiów i badań biblijnych w Polsce w powojennym ćwierćwieczu*, w: *Współczesna biblistyka polska 1945–1970*, Warszawa 1971, s. 239–248.

¹⁰ J. Frankowski, art. cyt., s. 18.

¹¹ J. Chmiel, *Biblistyka katolicka po Soborze Watykańskim II. W dwudziestolecie Konst. Dogm. „Dei Verbum”*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1986, R. 39, s. 2–3.

¹² Tamże.

2. PRZEKŁADY PISMA ŚWIĘTEGO

Wartość dzieła literackiego, według opinii społecznej, mierzy się liczbą przekładów na języki obce. Jeżeli z tego punktu widzenia podejmiemy do *Biblii*, to stwierdzimy, że jest ona najpoczytniejszym dziełem piśmienniczym. Tłumaczy się ją od tysiącleci na wszystkie języki świata, doskonali się te przekłady i wznawia¹³. Prezentując polskie tłumaczenia *Pisma* w komunistycznej Polsce niezbędne jest ukazanie historii przekładów na tle wcześniejszych osiągnięć biblistyki.

2.1. Eugeniusz Dąbrowski – tłumacz *Nowego Testamentu*

Po zakończeniu wojny zdawano sobie sprawę, że najistotniejszym zadaniem w działalności duszpasterskiej Kościoła jest moralne odrodzenie narodu, w czym niemałą rolę odgrywa kontakt wiernych z autentycznym Słowem Bożym. Ks. Władysław Smereka w roku 1946 pisał: „jeżeli chcemy odrodzić naród, postarajmy się dać mu Nowy Testament. (...) Dziś wierni przeciążeni pracą, przywaleni troskami, znęcani walką o byt, pragną choć na moment odetchnąć inną atmosferą, oderwać się od szarej codzienności. Gdzież tą chwilkę znajdą, jeśli nie przy czytaniu Ewangelii świętej. (...) A zatem nowy przekład Ewangelii czy całego Nowego Testamentu wydany w zgrabnym formacie będzie największym i najwspanialszym podarkiem dla naszego narodu”¹⁴. W roku 1947 poza *Ewangelią i Dziejami Apostolskimi* w przekładzie z języka greckiego ks. Feliksa Gryglewicza, ukazał się jeszcze *Nowy Testament* w tłumaczeniu z Wulgaty ks. Eugeniusza Dąbrowskiego.

Ks. Eugeniusz Dąbrowski uzyskał w 1937 roku doktorat nauk biblijnych na Papieskim Instytucie Biblijnym i nazajutrz po zdobyciu dyplomu rozpoczął prace nad tłumaczeniem ksiąg *Nowego Testamentu*. Lata wojny nie sprzyjały wprawdzie pracy naukowej, niemniej w tym właśnie okresie ks. Dąbrowski dokonał swojego dzieła.

Za podstawę przekładu tłumacz przyjął tekst łaciński Wulgaty, uważając ją za oficjalny i miarodajny tekst *Pisma Świętego* w Kościele katolickim. Przy dokonywaniu tłumaczenia starał się uwzględnić trzy zasady św. Hieronima: zrozumieć tłumaczony tekst, przełożyć go wiernie co do sensu i pięknie pod względem

¹³ M. Kossowska, *Z dziejów ksiąg Nowego Testamentu w Polsce*, „Novum” 1978, R. 12, nr 2, s. 63–64.

¹⁴ W. Smereka, *O nowy przekład Pisma św.*, „Wiadomości Duszpasterskie” 1946, R. 2, nr 2, s. 10–12.

literackim. Ks. Dąbrowski prowadził konsultacje językoznawcze z profesorem Witoldem Doroszewskim z Uniwersytetu Warszawskiego.

Pierwsze wydanie *Nowego Testamentu* w tłumaczeniu ks. Eugeniusza Dąbrowskiego ukazało się na półkach księgarskich w 1947 roku w nakładzie 22.000 egzemplarzy i przyjęte zostało bardzo życzliwie, czego wyrazem były liczne recenzje i omówienia. Już 1948 roku władze kościelne we Frankfurcie nad Menem wydały ten przekład z przeznaczeniem dla emigracji polskiej w Niemczech, Holandii, Belgii i Francji. Słowo wstępne napisał kard. August Hlond, który polecając przekład Polakom na obczyźnie, nazwał go „najcenniejszym wydawnictwem Polski powojennej”¹⁵.

Ks. Eugeniusz Dąbrowski pragnął zainteresować swoim przekładem stolicę apostołską, gdyż wiedział, że dla rozpowszechniania tłumaczenia będzie to miało wpływ decydujący. W czasie swej pierwszej powojennej podróży zagranicznej został przyjęty na audiencji przez papieża Piusa XII. Ojciec Święty, który w 1937 roku wręczał księdzu Dąbrowskiemu doktorat z nauk biblijnych, z zainteresowaniem wysłuchał polskiego tłumacza. Wprawdzie miał duże wątpliwości co do wydania miliona egzemplarzy *Pisma Świętego* w komunistycznej Polsce, ale udzielił mu swej aprobaty i błogosławieństwa¹⁶.

Okres powojenny w zakresie tłumaczeń i popularyzacji *Pisma Świętego* słusznie Maria Kossowska nazwała „trzydziestoleciem przekładów ks. Dąbrowskiego”¹⁷. Łączny nakład wszystkich wydań *Nowego Testamentu* w jego przekładzie sięga niemal 2.000.000 egzemplarzy. Prawie każdego roku ukazywały się kolejne wydania całego *Nowego Testamentu* lub jego fragmenty. W 1949 roku drugim wydaniem przekładu ks. Dąbrowskiego zainaugurowana została działalność Instytutu Wydawniczego PAX. Od roku 1955 zarówno cały *Nowy Testament* jak i *Ewangelie i Dzieła Apostolskie* oraz *Ewangelia św. Łukasza* (wydawana od 1957 roku) ukazywały się wyłącznie nakładem Księgarni św. Wojciecha. Również wydawnictwo Pallottinum opublikowało: *Lekcje i Ewangelie na wszystkie niedziele i święta całego roku* oraz *Synopsę łacińsko-polską czterech Ewangelii*. Poza tym w Księgarni św. Wojciecha ukazała się *Konkordacja podręczna Nowego Testamentu, Ewangelia św. Mateusza* wydana drukiem Braille’a dla niewidomych oraz od 1961 roku

¹⁵ Cyt. za P. Niteckim, dz. cyt., s. 62.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ M. Kossowska, art. cyt., s. 36.

trzy wydania *Nowego Testamentu* w przekładzie z języka greckiego przeznaczone głównie dla naukowców i studentów teologii¹⁸.

W myśl zasady ks. Dąbrowskiego, iż „każde wydanie tekstu biblijnego powinno być pewnym krokiem naprzód zarówno w udoskonalaniu samego tekstu, jak i jego komentatorskiej oprawy”¹⁹, trzecie wydanie *Nowego Testamentu* w 1951 roku uzupełnione było dodatkowymi materiałami. Umieszczono tam omówienie Ziemi Świętej, historycznego tła oraz chronologii życia Chrystusa i czasów apostołskich, a także mapy przedstawiające Palestynę i Jerozolimę za czasów Jezusa i podróże misyjne św. Pawła. Nowością był także skorowidz zdarzeń i nauk z życia Chrystusa²⁰.

W 1964 roku ukazało się drugie zagraniczne wydanie polskiego przekładu *Nowego Testamentu* opublikowane tym razem w Paryżu przez Societe d’Editions Internationales jako „wydanie tysiąclecia” ze słowem wstępnym kardynała Stefana Wyszyńskiego i arcybiskupa Józefa Gawliny, opiekuna emigracji polskiej. Do 1970 roku ukazało się łącznie ponad 1.720.000 egzemplarzy różnych edycji *Nowego Testamentu*. Po śmierci ks. Dąbrowskiego opublikowane jeszcze zostały trzy najpopularniejsze wydania: *Nowy Testament z Wulgaty*, *Ewangelie i Dzieje Apostolskie* oraz *Ewangelie św. Łukasza*, które dostarczyły dodatkowo około 150.000 egzemplarzy.

Przekład *Nowego Testamentu* ks. Eugeniusza Dąbrowskiego zajmuje w dziejach *Biblii* w języku polskim ważne miejsce, gdyż był pierwszym, nowym, katolickim przekładem po 350 latach przerwy od wydania w 1599 roku tekstu Wujkowskiego. Na ogólną liczbę 99 wydań ksiąg biblijnych *Nowego Testamentu* w latach 1947–1975, 65 to tłumaczenia ks. Dąbrowskiego. Łączny nakład jego wydań przewyższa wszystkie pozostałe o ponad pół miliona²¹.

2.1. Przekłady *Pisma Świętego* z języka greckiego i hebrajskiego

Powstające nowe przekłady *Pisma Świętego* i liczne wznowienia edycji powojennych świadczą o wielkim zainteresowaniu Polaków Słowem Bożym. *Nowy Testament* stał się najbardziej poszukiwaną księgą biblijną powojennego ćwierćwiecza. Maria Kossowska nazwała ten okres „złotym wiekiem *Biblii* w Polsce Ludowej”²².

¹⁸ P. Nitecki, dz. cyt., s. 63–65.

¹⁹ *Nowego Testamentu* wyd. III. Wywiad z ks. prof. E. Dąbrowskim, „Słowo Powszechne” 1951, R. 5, nr 330, s. 3.

²⁰ Tamże.

²¹ P. Nitecki, dz. cyt., s. 66–69.

²² M. Kossowska, art. cyt., s. 64.

W roku 1947 niemal równocześnie z tłumaczeniem ks. Dąbrowskiego wyszły w wydawnictwie św. Jacka w Katowicach *Ewangelie i Dzieje Apostolskie* w przekładzie ks. Feliksa Gryglewicza. Przekład wywołał ożywioną dyskusję. Ks. Stanisław Styś ocenił nowe tłumaczenie jako „dzieło przebojowe i pionierskie, chociaż niepozbawione poważnych usterek”²³. Z perspektywy lat przekład ks. Gryglewicza, uznany także przez ks. Dąbrowskiego za eksperymentalny, okazał się znaczącym krokiem naprzód na drodze do tłumaczenia *Pisma Świętego* z języków oryginalnych na język polski.

Pierwszym niezależnym od Wujka przekładem *Nowego Testamentu* z języka greckiego było tłumaczenie ks. Stanisława Szczepańskiego z 1917 roku, które objęło tylko *Ewangelie*. Ks. Gryglewicz dołączył do nich przekład *Dziejów Apostolskich*. Natomiast miano pierwszego katolickiego tłumacza całego *Nowego Testamentu* z języków oryginalnych przypadło ks. Sewerynowi Kowalskiemu. Za jego życia ukazał się jedynie przekład listów Pawłowych (1955), a cały *Nowy Testament* ukazał się w Warszawie w 1957 roku. Nowe tłumaczenie zostało przyjęte z największym uznaniem. Wszyscy bez wyjątku przyznali, że przekład ks. Kowalskiego wyróżnia się pięknym, nowoczesnym, a zarazem prostym językiem i jest zupełnie nowym oryginalnym tłumaczeniem. Oceny krytyków nie zawsze jednak były jednolite i zgodne. Zarzucano mu zbytnią troskę o piękno języka, powodującą dość często zniekształcenie tekstu i to w tekstach dogmatycznie ważnych²⁴. Przekład ks. Seweryna Kowalskiego doczekał się 25 wydań.

W 1962 roku nakładem wydawnictwa Pallottinum w Poznaniu ukazał się pierwszy tom *Pisma Świętego Starego Testamentu (Księga Rodzaju)* wraz z komentarzami pod redakcją ks. Stanisława Łacha, profesora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W następnych latach ukazywały się cyklicznie przez niemal cały okres PRL-u kolejne wartościowe księgi Starego Testamentu zaopatrzone w komentarze wybitnych biblistów i teologów. Dzieła te przeznaczone były dla całego duchowieństwa polskiego i ogółu katolickiej inteligencji²⁵. Od 1959 roku rozpoczęto też w wydawnictwie Pallottinum publikowanie tomów *Nowego Testamentu*, które do dnia dzisiejszego są wydawane w postaci reprintów.

²³ Cyt. za M. Wolniewiczem, *Powojenne przekłady Pisma św. na język polski*. w: *Współczesna biblistyka polska*, dz. cyt., s. 257.

²⁴ Tamże, s. 255–260.

²⁵ S. Lach, S. Styś, *Słowo wstępne redakcji*, w: *Pismo Święte Starego Testamentu* w przekładzie z oryginału pod red. Stanisława Łacha, T. I, Poznań 1962, s. 7–10.

W roku 1958 na Zjeździe Teologów Polskich w Lublinie ks. Stanisław Łach wystąpił z propozycją prac nad przekładem *Starego Testamentu*. Inicjatywę dali Benedyktyni z Tyńca, a kierownictwo objął o. Augustyn Jankowski, stąd też początkowa nazwa przekładu *Biblia Tyniecka*. Miała ona objąć *Stary i Nowy Testament*. W czasie kolejnych spotkań biblistów dyskutowano nad opracowaniem wytycznych do tłumaczenia oraz ustalono jako termin ukończenia dzieła zbliżające się tysiąclecie chrztu Polski. Aby go dotrzymać, rozdzielono pracę pomiędzy tłumaczy, co utrudniło ujednoczenie tekstu, ale umożliwiło ukończenie dzieła w zaplanowanym terminie. Pracę ukończono już w 1964 roku, ale dzieło zostało wydane przez wydawnictwo Pallottinum w Poznaniu w połowie 1965 roku²⁶.

W 1962 roku nakładem wydawnictwa Pallottinum w Poznaniu ukazał się pierwszy tom *Pisma Świętego Starego Testamentu (Księga Rodzaju)* wraz z komentarzami pod redakcją ks. Stanisława Łacha, profesora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

W skład *Biblii Tysiąclecia* – taka bowiem nazwa została przyjęta dla nowego przekładu – weszło po niewielkich poprawkach 16 ksiąg już opublikowanych oraz 52 księgi przetłumaczone na nowo. Każda księga została poprzedzona krótkimi wstęпами, a tekst zaopatrzony w zawiłe objaśnienia. Aparat naukowy uzupełniały mapy oraz tabela chronologiczna²⁷. „Postanowiliśmy – nie bez pewnego lęku i żalu – pisał o. Augustyn Jankowski we wstępie do pierwszego wydania – świadomie odstąpić od czcigodnej tradycji Wujkowej, gdy idzie o słownictwo i styl, zachowując jednak jego najgłębszą zasadę – dostojność godne tekstu natchnionego”²⁸. Biblijne partie poetyckie próbowano w miarę możliwości oddawać prozą

²⁶ M. Wolniewicz, dz. cyt., s. 261.

²⁷ Tenże, *Refleksje nad Biblią Tysiąclecia*, „Katecheta” 1965, s. 418.

²⁸ A. Jankowski, *Wstęp*, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* w przekładzie z języków oryginalnych oprac. Zespół Biblistów Polskich pod red. Benedyktów Tynieckich, Poznań 1980, s. 7–8.

rytmiczną, stosując podział na skróty²⁹. Słowo wstępne napisał ks. kard. Stefan Wyszyński. Nakład pierwszego wydania wynosił 50.000 egzemplarzy, co świadczy o przeznaczeniu dzieła dla szerokiego kręgu czytelników. *Biblia Tysiąclecia* spotkała się z życzliwym przyjęciem ze strony wiernych, którzy z zadowoleniem potwierdzili, że tekst *Pisma Świętego* stał się zrozumiały i przystępny w nowym tłumaczeniu. Nie obyło się jednak bez polemik.

Z ostrą krytyką nowego przekładu *Pisma Świętego* wystąpił ks. Eugeniusz Dąbrowski w swej broszurce wydanej w Londynie w 1967 roku. Pisał tam, że „tych, którzy na Biblię Tysiąclecia czekali jako na ważne wydarzenie w życiu katolicyzmu polskiego spotkał niemały zawód. Jest to nie tyle *Biblia Tysiąclecia*, ile *Biblia* tysięcy błędów, merytorycznych i formalnych, a zwłaszcza językowych ze względu na jej sakralny charakter”³⁰. Krytyk wysunął zarzuty, iż występują znaczne różnice w tłumaczeniu poszczególnych ksiąg, a *Stary Testament* jest nadmiernie uzależniony od *Biblii Jerozolimskiej*.

Istotnie *Biblia Tysiąclecia* była dziełem będącym odpowiedzią na wielką potrzebę chwili, dziełem zapełniającym w ruchu biblijnym istniejącą lukę, gdyż przed nią nie było polskiego tłumaczenia *Starego Testamentu* już od kilku wieków. „Był więc czas najwyższy – pisał ks. Janusz Frankowski – aby dać nowe tłumaczenie, choćby nie miało być oryginalne, choćby miało mieć na razie charakter tymczasowy. (...) Mimo tego, że należy je rzeczywiście potraktować jako coś prowizorycznego, jest jednym z najważniejszych dzieł, o ile po prostu nie najważniejszym naszej biblistyki w okresie powojennym. (...) Cóż więc znaczą te czy inne braki, niezręczność w przekładzie takich czy innych słów wobec tak wielkiego pożytku?”³¹.

Podobnie ocena prof. Marii Kossowskiej różniła się diametralnie od krytyki ks. Dąbrowskiego, zarówno w tonie, jak przede wszystkim w ocenie języka przekładu i jego literackich walorów. Kossowska ze szczególnym uznaniem odnosiła się do jednolitości językowej dzieła jako zbiorowego przekładu. Dostrzegła nowoczesność i przystępność języka oraz zaliczyła *Biblię Tysiąclecia* do wydarzeń epokowych³². Również ks. Aleksy Klawek uznał nowe wydanie *Biblii* za wielki krok naprzód.

²⁹ Tamże.

³⁰ E. Dąbrowski, *Nowy polski przekład Pisma św. z języków oryginalnych. Krytyczna ocena tzw. Biblii Tysiąclecia*, Londyn 1967, s. 57.

³¹ J. Frankowski, *Biblia Tysiąclecia – jej wartość, znaczenie, konfrontacja z oceną ks. E. Dąbrowskiego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1970, R. 23, s. 83.

³² M. Kossowska, *O Biblii Tysiąclecia słów kilkoro*, „Novum” 1969, nr 1–2, s. 63–74.

Krytyczne uwagi zarówno ks. Dąbrowskiego, jak i innych uczestników dyskusji wpłynęły na powołanie nowej redakcji naukowej celem przygotowania nowego wydania. Drugie wydanie z 1971 roku zawierało unowocześnione informacje wstępne o poszczególnych księgach *Pisma Świętego*, szereg zmian dotyczących wierności tłumaczenia, zrewidowaną tabelę chronologiczną oraz uzupełniony słownik pojęć biblijnych. Niektóre księgi, mianowicie Jeremiasza, Daniela i Psalterz, zostały na nowo przetłumaczone przez innych tłumaczy. Usilnie starano się ujednoczyć język i styl, co nie było rzeczą łatwą przy kilkudziesięciu tłumaczach³³. Drugie wydanie *Biblii Tysiąclecia* weszło do liturgii głównie w postaci czytań mszalnych. Tekst ten nabrał cech poniekąd tekstu oficjalnego i dlatego też Episkopat Polski objął nad nim patronat. W ciągu niespełna trzech lat ponad pięćdziesiątmiotysięczny nakład został całkowicie wyczerpany.

Twórcy przekładu skorzystali z recenzji i omówień ogłoszonych drukiem, jak również z uwag nadesłanych do wydawnictwa czy redakcji i w wydaniu trzecim nastąpiła ponowna rewizja całego przekładu. Próbowano zachować większą wierność wobec tekstów oryginalnych i bardziej ujednoczyć terminologię³⁴. *Biblia Tysiąclecia* ukazywała się niemal każdego roku nakładem wydawnictwa Pallottinum w Poznaniu i stanowiła autorytatywny przekład *Pisma św.* w kościele katolickim.

Od 1969 roku ukazywało się także *Pismo Święte Nowego Testamentu* opracowane przez Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktów Tynieckich. Publikacja była częścią składową *Biblii Tysiąclecia*, cieszącą się dużym powodzeniem wśród czytelników, o czym świadczą wciąż ponawiane wydania w wysokich nakładach.

W 2015 roku nakładem wydawnictwa Pallottinum ukazała się książka *BIBLIA POLONORUM. Historia Biblii w języku polskim. Tom 5: Biblia Tysiąclecia (1965–2015)*. Jest to praca w całości poświęcona *Biblii Tysiąclecia*, która do dnia dzisiejszego uważana jest za oficjalny przekład *Pisma Świętego* w Kościele katolickim w Polsce i zalecana jest przez Konferencję Episkopatu Polski do wykorzystywania w liturgii, przepowiadaniu i katechezie. Książka stanowi nie tylko próbę podsumowania historii powstania *Biblii Tysiąclecia*, ale oddaje hołd osobom i instytucjom, które podjęły się trudu prac translatorskich, redakcyjnych i wydawniczych.

³³ A. Jankowski, *Wstęp*, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, dz. cyt., s. 10–11.

³⁴ Tamże, s. 12.

Ważnym przedsięwzięciem w biblistyce polskiej było również wydanie w latach 1973–1975 tzw. *Biblii Poznańskiej*, w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami. Redakcję *Starego Testamentu* objął ks. Michał Peter, natomiast *Nowy Testament* zredagowany został przez ks. Mariana Wolniewicza. Drugie wydanie trzytomowego *Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu* ukazało się w Poznaniu w 1982 roku nakładem Księgarni św. Wojciecha.

Zarówno dla ruchu biblijnego, jak i dla całego społeczeństwa polskiego początek lat 80. był okresem trudnym. Komunistyczne represje wobec Kościoła, stan wojenny i kryzys gospodarczy kraju wpływały ujemnie na popularyzację *Pisma Świętego*, aczkolwiek nie zdołały zahamować i unicestwić wszystkich inicjatyw. Powstałe w trakcie wydawania drugiej edycji Biblii Poznańskiej problemy z brakiem wysokogatunkowego papieru pomagał rozwiązywać kard. Stefan Wyszyński, sprowadzając potrzebny materiał z Europy Zachodniej³⁵. Wydanie trzecie tego przekładu ukazało się w latach 1991–1992.

Aprobatę i błogosławieństwo kard. Stefana Wyszyńskiego otrzymał również przekład *Nowego Testamentu* z języka greckiego, dokonany przez ks. Kazimierza Romaniuka. Dzieło przeznaczone było dla współczesnego czytelnika, a zwłaszcza dla tych, którzy po raz pierwszy sięgali po *Pismo Święte*. Tłumaczenie księdza Romaniuka zawierało komentarz – jak on sam pisał – „zredukowany do minimum... Krótkie notki pod tekstem mają tylko ułatwić czytelnikowi zrozumienie różnych realiów Biblii”³⁶. Pierwsze wydanie przekładu ks. Romaniuka ukazało się nakładem Księgarni św. Wojciecha w 1976 roku i zostało sprzedane w ciągu zaledwie kilku tygodni. Drugie wydanie ukazało się dwa lata później w 1978 roku w postaci prawie niezmienionej i było drukowane przez ponad sześć lat, dostarczając na rynek księgarski ponad pół miliona egzemplarzy. W 1984 roku wydawnictwo Pallottinum wydało nowe, poprawione, trzecie wydanie *Nowego Testamentu*. Odmienność tego wydania polegała na zmianie składu całego tekstu, tj. formatu, czcionki drukarskiej, jak i układu typograficznego. Wprowadzono także nieliczne korekty stylistyczne. W roku 1989 ukazało się w Wydawnictwie Archidiecezji Warszawskiej czwarte wydanie *Nowego Testamentu* w przekładzie ks. Kazimierza Romaniuka, w zmienionym jedynie formacie.

³⁵ J. Stroba, *Słowo wstępne*, w: *Pismo Święte. Starego i Nowego Testamentu. W przekładzie z języków oryginalnych*, T. 1, Poznań, 1982, s. V.

³⁶ K. Romaniuk, *Wstęp*, w: *Pismo Święte Nowego Testamentu*, Poznań 1984, s. 7–9.

Oprócz *Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu* czy samego *Nowego Testamentu* ukazywały się także fragmenty ksiąg natchnionych. Najbardziej rozpowszechnionym fragmentem *Biblii* po II wojnie światowej były *Ewangelie i Dzieje Apostolskie* w tłumaczeniu ks. Eugeniusza Dąbrowskiego, które ukazały się nakładem Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu w 25 wydaniach.

Aprobatę i błogosławieństwo kard. Stefana Wyszyńskiego otrzymał również przekład *Nowego Testamentu* z języka greckiego, dokonany przez ks. Kazimierza Romaniuka. Dzieło przeznaczone było dla współczesnego czytelnika, a zwłaszcza dla tych, którzy po raz pierwszy sięgali po *Pismo Święte*.

Ważne miejsce w biblistyce polskiej w dziedzinie przykładów zajmuje pisarz Roman Brandstaetter. Przetłumaczył on z języka hebrajskiego *Psałterz, układ psalmów według porządku Nowego Breviarza Rzymskiego*. Wydanie pierwsze ukazało się w 1968 roku w Poznaniu w wydawnictwie Pallottinum. Ponadto do jego dorobku jako tłumacza należy zaliczyć przetłumaczenie *Pieśni nad pieśniami* (1988), *Dziejów Apostolskich* (1984), *Ewangelii według św. Mateusza* (1986), *Ewangelii według św. Łukasza* (1982), *Ewangelii św. Marka* (1980), *Pism św. Jana Ewangelisty* (1978) oraz *Czterech poematów biblijnych* (1972).

Wydawano również fragmenty *Nowego Testamentu* tłumaczone przez ks. Kazimierza Romaniuka, ks. Seweryna Kowalskiego i ks. Jakuba Wujka oraz fragmenty *Starego Testamentu* w przekładzie Artura Sandauera. Do grona tłumaczy Słowa Bożego należy zaliczyć także Leopolda Staffa, który przełożył z łaciny *Księgę Psalmów*. Jej pierwsze wydanie pojawiło się w 1959 roku i było kilkakrotnie wznawiane przez warszawskie wydawnictwo PAX.

Trudu tłumaczenia ksiąg biblijnych podjął się także Czesław Miłosz. Jego przekłady miały charakter poetycki i wzbogacały współczesny język sakralny. *Księga Hioba*, *Księga Psalmów*, *Księgi pięciu megilot* i *Księga Mądrości* ukazały się w Paryżu w pallottyńskiej oficynie Editions du Dialogue, a w Polsce po raz

pierwszy wydała je Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Miłosz przetłumaczył także *Ewangelię według Marka*, której pierwsze wydanie z posłowiem Mariana Wolniewicza ujrzało światło dzienne w 1981 roku w Poznaniu w Księgarni św. Wojciecha. Innym jeszcze fragmentem *Starego Testamentu*, jaki ukazał się po wojnie, była *Księga Rodzaju Genesis*, przetłumaczona z hebrajskiego przez księdza Czesława Jakubca i wydana w 1957 roku przez Wydawnictwo Sióstr Loretanek Benedyktyniek w Warszawie.

Należy dodać, że w komunistycznej Polsce było znacznie więcej fragmentarycznych wydań *Biblii*, których opisanie, ze względu na trudności dotarcia do źródeł, jest niemożliwe. Kończąc zatem rozważania dotyczące tłumaczenia *Pisma Świętego* możemy stwierdzić, że ambicjami każdego polskiego przekładu tekstu biblijnego było użycie takiego języka, który by odpowiadał potrzebom i wymaganiom współczesnego człowieka. Dążono do uprzystępnienia polskiemu czytelnikowi oryginalnego tekstu biblijnego, a nie łacińskiego przekładu, czyli Wulgaty.

Reasumując, nie ulega wątpliwości, że *Pismo Święte*, jako księga ciągle żywa, porywająca ludzkie serca, jest największym bestsellerem w dziejach kultury. To nic, że została napisana dwa czy trzy tysiące lat temu, że pisali ją ludzie o mentalności innej niż nasza, że powstała w środowisku egzotycznym, mimo to jest nadal aktualna i prawdziwa. Uczeni egzegeci, aby przybliżyć jej zrozumienie, wydają coraz to bardziej udoskonalone tłumaczenia, piszą komentarze do poszczególnych ksiąg, opracowują monograficznie zaprezentowane w niej problemy.

BIBLIOGRAFIA

- BIBLIA POLONORUM. Historia Biblii w języku polskim*. Tom V. Poznań 2015.
- Chmiel J., *Bibliistyka katolicka po Soborze Watykańskim II. W dwudziestolecie Konst. Dogm. „Dei Verbum”*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1986, R. 39, s. 1–4.
- Dąbrowski E., *Nowy polski przekład Pisma św. z języków oryginalnych. Krytyczna ocena tzw. Biblii Tysiąclecia*, Londyn 1967.
- Frankowski J., *Biblia Tysiąclecia – jej wartość, znaczenie, konfrontacja z oceną ks. E. Dąbrowskiego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1970, R. 23, s. 76–87.
- Frankowski J., *Dzisiejsza bibliistyka polska*, „Więź” 1973, R. 16, nr 9, s. 14–45.
- Grzybek S., *Godzina Biblijna*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 1959, R. 33.
- Jankowski A., *Wstęp*, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych* oprac. Zespół Biblistów Polskich pod red. Benedyktów Tynieckich, Poznań 1980, Wyd. 3.
- Kłoczowski J., *Dzieje chrześcijaństwa polskiego*. T. 2., Paryż 1991.

- Kossowska M., *O Biblii Tysiąclecia słów kilkoro*, „Novum” 1969, nr 1–2, s. 63–74.
- Kossowska M., *Z dziejów ksiąg Nowego Testamentu w Polsce*, „Novum” 1978, R. 12, nr 2, s. 29–65.
- Lach S., Styś S., *Słowo wstępne redakcji*, [W:] *Pismo św. Starego Testamentu* w przekładzie z oryginału pod red. Stanisława Lacha, T. I, Poznań 1962, s. 7–10.
- Nitecki P., *Ksiądz Eugeniusz Dąbrowski. Apostoł Pisma świętego*. Warszawa 1982.
- Nowego Testamentu wyd. III*. Wywiad z ks. prof. E. Dąbrowskim, „Słowo Powszechne” 1951, R. 5, nr 330, s. 3.
- Podręczna encyklopedia biblijna*, T. 2, Poznań 1959.
- Romaniuk K., *Wstęp*, w: *Pismo Święte Nowego Testamentu* w przekładzie z języka greckiego oprac. biskup Kazimierz Romaniuk, Poznań 1984, s. 7–9.
- Smereka W., *O nowy przekład Pisma św.*, „Wiadomości Duszpasterskie” 1946, R. 2, nr 2, s. 10–12.
- Stroba J., *Słowo wstępne*, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. W przekładzie z języków oryginalnych, T. I, Poznań, 1982, s. I–V.
- Święty Wojciech*. Księgarnia internetowa. O Wydawnictwie. <https://www.swietywojciech.pl/Wydawnictwo> (dostęp 20.05.2022)
- Wolniewicz M., *Ośrodki studiów i badań biblijnych w Polsce w powojennym ćwierćwieczu*, w: *Współczesna biblistyka polska 1945–1970*, Warszawa 1971, s. 239–248.
- Wolniewicz M., *Refleksje nad Biblią Tysiąclecia*, „Katecheta” 1965, s. 418.

Biogram

Jolanta Laskowska – adiunkt na Uniwersytecie Gdańskim w Instytucie Filologii Polskiej, absolwentka Filologii polskiej Uniwersytetu Łódzkiego, doktor nauk humanistycznych, literaturoznawca, nauczyciel języka polskiego jako obcego. Jest autorką licznych publikacji dotyczących szeroko pojętej problematyki bibliotecznej, prasoznawczej, glottodydaktycznej i literaturoznawczej.

ORCID: 0000-0003-4431-3677